

Ο ΚΟΝΕΜΕΝΟΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ

Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΧΡΟΝΟΣ Ε΄

ΑΘΗΝΑ, Κυριακή 25 του Μάρτη 1907

ΓΡΑΦΕΙΑ: Δρόμος Οικονομού αριθ. 4 | ΑΡΙΘ. 240

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΨΥΧΑΡΗΣ. 'Η «Αρρωστη Δούλα» (συνέχεια).
- ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ. Κονεμένος.
- ΕΡΜΟΝΑΣ. Κριτικές άγκυριές (Χτισμένο στον άμμο — Το ξεφάντωμα).
- ΣΤ. ΡΑΜΑΣ. Ουτοπία.
- Κ. Δ. Τ. Τη γενεθλιά της.
- ΠΟΙΗΜΑΤΑ. Ρήγας Γκόλφης, Μέλις, Pensieroso, Προδότης, Περαιώτης.
- ΠΑΡΑΓΡΑΦΑΚΙΑ—ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ—ΟΤΙ ΘΕΛΕΤΕ
- Η ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ—Ο ΞΕΝΟΣ ΤΥΠΟΣ—ΧΩΡΙΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣΗΜΟ.

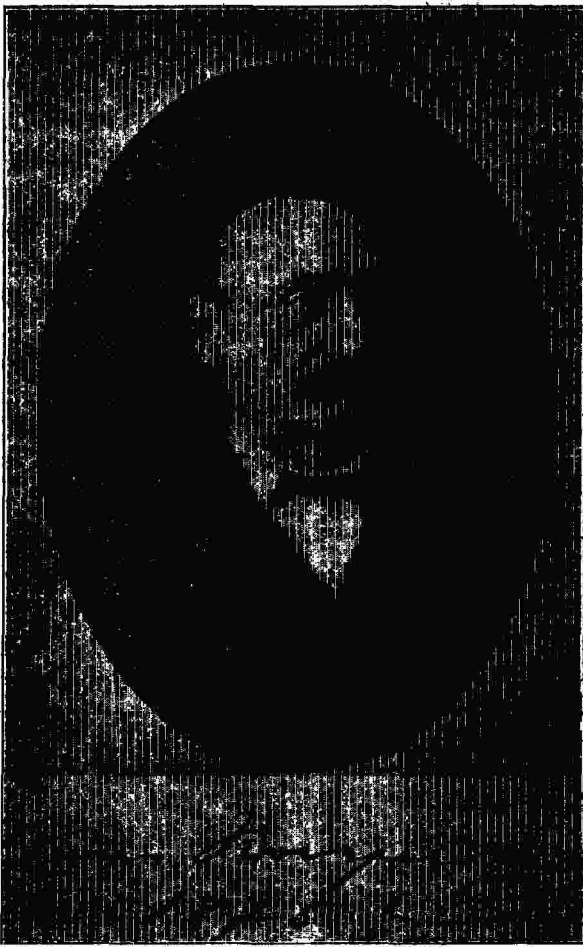
ΚΟΝΕΜΕΝΟΣ

Και αν μετά την συστηματική εκμεταλλεύσει των λατομείων μαρμάρων υπό ξένων έπιχειρητών θέλουσι μείνει τεμάχια τινά του ευγενούς λίθου, οι Έλληνες δεν θα ήδύναντο να χρησιμοποιήσωσι ταύτα καλύτερον ή ιδρύοντες μνημεία; Όχι μόνον εις τον Κολοκοτρώνην, τον Ύψηλάντην, τον Κανάρη, αλλά και εις άνδρας ώς τον Κονεμένον, τον Πολυλάην, τον Ψυχάρην, τον Ροΐδην, και πάντας εκείνους, οίτινες άψφουδντες αν άδιπροωσι προς αυτούς, αν τους περιφρονήσι, τους μισώσι και συκοφαντώσιν, είχαν τὸ θάρρος να προειδοποιήσωσι την δευτέραν, την έσωτερικήν του Έλληνικού λαού αναγέννησιν.

Κρουμπάχερ (Τὸ πρόβλημα της νεωτέρας γραφομένης Έλληνικής Βιβλιοθήκη Μαρσαλή).

Σ' ένα ώραίο του γράμμα τυπωμένο στο «Νέο Άστυ» ο κ. Κωστής Πασαγιάννης από την Κέρκυρα μιλεί για τον αέθλο και έκλαυτο θάνατο του Κονεμένου, και όλων εκείνων των τραυών καταφρονεμένων του πλήθους, που μέσα τους κι αν κλείσανε μια καθαρή και φωτεινή σκέψη σαν εκείνη του Κονεμένου, ένα τραγούδι άρμονικό, σαν εκείνο του Κρυστάλλη, παραμερισμένο ζήσαν, και παραμερίζονται και πεθαμένοι. Ζωντανές οι ζωγραφίες του Πασαγιάννη, και βέβαια είναι κανείς για να διαμαρτύρηται και να θυμώσει κάθε φορά που ξανοίγει τα στεφάνια της τιμής άπανωτά στα κεφάλια των τιποτένιων, κ' ένα παραγκώνισμα και μια καταφρόνια να συνοδεύη το πέραςμα του βαθιοστόχαστου. Όμως σά να μη μ' άρέσει κάποιος τόνος μυρολογίου που δίνει στην άλήθεια τούτη ο φίλος μου. Γιατί «Νεκρών παράπονο» επιγράφεται τὸ γράμμα του; και γιατί οι νεκροί μας έτοιμοι να είναι νεκροί «που θάφτουνε τον έαυτό τους μόνοι;» «Αν είχαν τή συνείδηση του είναι τους οι νεκροί τούτοι που, νομίζω, δεν άξίζει να τους κλαίμε, αλλά να τους ζηλεύουμε και να τους διαλαλούμε, βέβαια θα μας άποκρίνονταν τώρ' από τὰ βάρη του άόρατου που βρίσκονται, θα μας άποκρίνονταν οήσυχα, γαλήνα, άδάκρυτα, φαιδρά: «Γιατί μας κλαίτε; γιατί παραπονίστε; γιατί καταδέχεστε να την κυλάτε την προθέσι σας πίσω στα παζάρια; Με τὸ μέταλλο της άκαταδεξιάς γε-

ρά βουλλώστε όλες τις χαραμάδες της καρδιάς σας. Δεν είμαστε' εμείς που είδαμε καθαρώτερα και πιο μακριά τριγύρω μας; Μέσα στών άερόλογων τὸ σουσουρο δεν έκάμαμε να γρικηθῆ μια φωνή σαν από την άύστηρή άρμονία του Λόγου; Μέσα στου Χάους την παραζάλη δε γυρέψαμε τὸ Ρυθμό; Όπου οι άλλοι φλυαρούσαν, εμείς δεν τραγουδούσαμε; Και τί μας μέλει, αν ο χυδαίος μας έσπρωξε, αν ο μέτριος δε μας πρόσεξε, αν ο στενοκέφαλος δε μας έννοιωσε, αν ο πονηρός μας πλήγωσε; Και τί κι αν περιγλαστήκαμε, και τί κι αν βριστήκαμε, και τί κι αν πεινάσαμε, και τί κι αν χτικιάσαμε, και τί κι αν μας

πετάξανε σαν τὰ σκυλιά, και τί κι αν κανένα σημάδι δε δείχνει τὸ χῶμα που μας έθαψε, εκεί που τὰ κορμιά των τοκογλύφων δέχονται μνημεία που μόνο για τους Άλέξαντρους ταιριάζουν; Τους χυδαίους και τους στενοκέφαλους, τους μέτριους και τους πονηρούς κλαύτε τους κ' έλεεινολογήστε. Μας μένει έμας τὸ έργο μας: αυτό είναι η ζωή μας κι αυτό και τὸ μνημα μας, σύμμετρα κι όμορφα κι άχλαστα. Μας φτάνει έμας η γνώμη σας και η τιμή σας, η άγάπη σας κι ο θαυμασμός σας προς έμας. «Αν είστε δέκα σήμερα, θα είστε αύριο είκοσι, μεθύριο έκατό: μια μέρα θα γίνετε λαός. Να η πλερωμή μας και να η δόξα μας! Έμεις δε ζούμε

με τὸ σήμερα και με τὸ αύριο. Ζούμε με την αιώνιότητα. Άλλά και κανένα αν δεν είχαμε, είτε τρανό είτε ταπεινό, να σκύβη άπάνου από τὸ έργο μας, χαρά του νοῦ, και να μεγαλοφωνῆ η να σιγοψιθυρίζη τὸ όνομά μας, κι αν είμαστε καταδικασμένοι να περάσουμε και στη ζωή και πέρ' από τή ζωή, καταφρονεμένοι και παραπεταμένοι, τίποτε δε θα χάναμε από τὸ βάρος μας. Και τότε θα μας έφτανε τὸ έγώ μας, με τή συνείδηση της μοναξιάς μας της ήρωϊκής. Κι ακόμα πιο πολύ, μιαν άγρια χαρά θα τή βύθιζε την ψυχή μας σε μοναδικό ξεφάντωμα: μιαν άγρια χαρά, έσωφορική, αν θέλετε, σαν από τή συνείδηση μιας ύπεροχής τόσο μακρινής για να τή μυριστούν, τόσο βαρείας για να τήν καταλάβουν. Μιαν άγρια χαρά, κι από τή σκέψη πως χάρη κανενός δε θα χρωστούσαμε. Είμαστε' εμείς οι κερδεμένοι. Άφήστε να παραπονιούνται τὰ παιδιάν». Έτσι θα μας άποκρίνονταν οι πάντα ζωντανοί νεκροί μας. Και πιο πολύ απ' όλους κι άπάνου απ' όλους θα μας τὰ χτύπαγε κουδουνιστά τὰ λόγια τούτα, ο άνοιχτόλογος και κοροϊδευτικός, ο ήθικολόγος και σατυριστής, ο πεζογράφος και τραγουδιστής, ο δημοτικιστής ο ριζοσπαστικός και συντηρητικός μαζί, ο στωϊκός άντάμα και κυνικός φιλόσοφος, ο άνθρωπος με τις δυο πατρίδες, την μια, την Αρβανιτιά, την άλλη, την Κέρκυρα: ο Κονεμένος.

*

Και σε κάποιο άλλο άρθρο, βαλμένο στην «Εστία» από έναν κύριο Χ. Κ. γίνεται λόγος για τον Κονεμένο. Διαβάζω στο άρθρο τούτο: «Ο Κονεμένος δεν έγραφε κανόνας και συνταγές γλωσσολογικές. Έχθρος των γλωσσικών συστημάτων, όποια προσπαθών να μορφώσουν οι Ψυχαρασταί, έδημιούργησε με τὰ ποικιλώτατα και πολυειδή συγγραμμάτά του τὸ καλλίτερον, τὸ μουσικώτερον και τελειότερον γλωσσικόν ιδίωμα—όχι την δημοτικήν του Ψυχάρη και των άλλων μαλλιαρών, αλλά την γλώσσαν την νεοελληνικήν, όπως την νοιούθου οι Έπτανήσιοι λόγιοι, μεταξύ των όποιων κατείχε περιβλεπτον θέσιν ο Κονεμένος. Να με συμπαθή ο κύριος αυτός. Τὸ να ξεχωρίζη κανείς ένα συγγραφέα, βάζοντας τον πιο μπροστά, σύμφωνα με τους κανόνες της προοπτικής, από τους άλλους γύρω του, για να κάμη να ποσειέξουν πιο πολύ σ' αυτόν, και μάλιστα όταν οι άλλοι γύρω του δουλεύουν όλως διάλου αντίθετα και άμοιαστα, τέτοιο ξεχώρισμα έχει τὸν τόπο του. Όταν όμως μιλώντας για έναν άνθρωπο, τον ξεχωρίζης άπρεπα, και όταν, για να τον ξεχωρίσης, παίρνεις τὸ φαλλίδι και κόβεις την εικόνα του μίς' από τὸ μεγάλο πολυπρόσωπο και ποικιλόχρωμο πίνακα, από τον πίνακα που άχώριστος είναι με την εικόνα, γιατί είναι καμωμένη αυτή από τὸ χέρι του ίδιου ζωγράφου, και δεν μπορεί να νοηθῆ χωρίς τὰ πρόσω-

πα τ'άλλα· όταν την ψαλλιδισμένη αυτή ζωγραφιά την κολλῆς σὲ μιὰ βιτρίνα καὶ κρᾶξεις «καμαρῶστε την, καὶ φτύστε ἀπάνου στὸν πίνακα, γιατί ἐκείνος δὲν ἀξίζει»,—τότε τέτοια καμώματα ἢ δὲν εἶναι σοβαρὰ καὶ εἶναι παιδιᾶτικα, ἢ πηγάζουν ἀπὸ μιὰ πολὺ ἀλαφρῆ καὶ συγχισμένη συνείδηση τῶν πραγμάτων. Στὴν περίστασι τούτῃ ὄχι τὸ ξεχωρίσμα, ἀλλ' ἀπεναντίας, γιὰ τὸν κριτικὸ νοῦ, τὸ ἀντάμωμα εἶναι ἐκεῖνο ποῦ θὰ βοηθήσῃ γιὰ τὸ ξεδιαλυθῆ καὶ γιὰ τὸ ξεναπαρσταθῆ τὸ πρόσωπο τοῦ Κονεμένου. Τὸ ἀντάμωμα μὲ τὴ μεγάλη ἀπολυτρωτικὴ καὶ μὲ τὸνομα τοῦ Ψυχάρη—πολὺ σωστά—σημαδεμένη κίνησι μ' ὄλους αὐτοὺς τοὺς λογῆς λογῆς διανοητικούς ἢ κοινωνικούς ἐργάτες, ἀξιοτίμητους ἢ ἀξιοθῆμαστους, ποῦ ὅπως καὶ ἀν τοὺς πῆς τὸνομά τους, ἢ μαλλιαροὺς, καθὼς τοὺς λένε οἱ περιγελαστές καὶ οἱ πρόστυχοι, ἢ νεοσολωμικούς, ὅπως τοὺς πρέπει, τὸνομά τους θὰ μείνῃ μὲ τιμὴ στὴν ἱστορία, ὅταν ἴθ' ἔχουνε ξεφύσῃ καὶ καπνὸς χαθῆ πολλές δόξες καὶ ἀμέτρητες φῆμες. Ἀπεναντίας ὁ Κονεμένος εἶτανε γιομάτος ἀπὸ κανόνες καὶ ἀπὸ συνταγῆς γλωσσολογικές. Καὶ εἶταν ἴσα ἴσα ὁ πιὸ συστηματικός. Κι ἀν δὲν εἶτανε Ψυχαριστής, ἀν δηλονότι σὲ μερικές λεπτομέρειες δὲ συμφωνοῦσε μὲ τὴν ἀλύγιστη λογικὴ καὶ μεθοδικότητα τοῦ δάσκαλου τοῦ «Ταξιδιοῦ», καὶ ζητοῦσε συντηρητικώτερα καὶ συμβιβαστικώτερα μὲ τοὺς κειροὺς νὰ τὰ βολέψῃ, ὅμως εἶτανε προϋψαριστής καὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ γενναίους. Εἶναι αὐτὸς ποῦ ἔγραψε: «Ἡ σημερινὴ κοινὴ γλῶσσα ἔχει σχηματιστῆ ἀπὸ τὴ διαφθορὰ καὶ ἀπὸ τὴ συγχώνευσι ὄλων τῶν ἀρχαίων διαλέκτων· ἀλλ' αὐτὴ τὴ διαφθορὰ καὶ τὴ συγχώνευσι τὴν ἔχουν ἐνεργῆσει βαθμηδὸν οἱ αἰῶνες, καὶ γιὰ τοῦτο ἡ νέα αὐτὴ γλῶσσα εἶναι σῶμα ποῦ ἔχει ἐνότητα καὶ μορφή, καὶ ἔχει κανόνες, καὶ εἶναι σῶμα ζωντανό, καὶ εἶναι γέννημα γνήσιο τῆς ἀρχαίας, καὶ ἔχει δικαιώματα ὅσα εἶχε καὶ ἡ ἀρχαία. Μιὰ γλῶσσα ὅμως ποῦ τὴν ἐφικίσαμε· ἐμεῖς στὸ διάστημα μιᾶς ἡμέρας, ἀνακατώνοντας ἄνομα ὅσο καὶ ἀνόητα μὲ δικὸ μας τρόπο ὅλα τὰ στοιχεῖα, ἀρχαῖα καὶ νέα, γλῶσσα ποῦ ἀπὸ τὸ ἔθνος μῆτε ἔγινε μῆτε εἶπουν δυνατὸν νὰ γίνῃ, εἶναι ἄψυχο ἔκτρομα ποῦ δὲν ἔχει μορφή καὶ ἐνότητα παρὰ μόνον στὴ φαντασίᾳ τῶν λογιωτάτων. Καὶ ὅμως, καθὼς ἔχουμε πῆ καὶ προτήτερα, οἱ κόποι ἐκείνων δὲν θὰ πᾶν τελείως χαμένοι, ἀλλὰ θὰ χρησιμεύουν γιὰ ἕνα ἄλλο σκοπὸ ποῦ αὐτοὶ δὲν ἐφάνταζονταν. Ἐκεῖνοι ἐξέβαψαν ὅλο τὸ ὕλικό ποῦ ἐμεῖς

τώρα τὸ βρίσκουμε ἔτοιμο. Ἀλλὰ ἐμεῖς τοῦ δίνουμε ἄλλο σχῆμα καὶ τὸ ὑποτάσσουμε στοὺς κανόνες τῆς νέας Γραμματικῆς, ἐπειδὴ τὸ ἔθνος καὶ ἡ ἐποχὴ εἶναι θέλουσε».

Ἡ θεωρία, ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ σκοπὸς τῆς νέας γλωσσικῆς συνείδησης, καθὼς διατυπώνονταν στὰ 1873 στὸ σημαντικώτατο φυλλάδιο τοῦ Κονεμένου «Τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης» δὲ διαφέρουν ἀπὸ τὴ θεωρία, τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ σκοπὸ τῆς νέας γλωσσικῆς συνείδησης καθὼς παρουσιάστηκε μὲ τὸ «Ταξίδι» στὰ 1888 παρὰ στὸ καὶ ἐκεῖνο ποῦ φέρνει, πιά, ὕστερα ἀπὸ δεκαπέντε χρόνια, ἡ προκοπὴ τῆς Ἰδέας, τὸ ὠρίμασμα τοῦ καρποῦ, τὸ πιὸ στρογγυλὸ σχῆμα, ὁ πιὸ πολὺς χυμὸς· δὲ διαφέρουν παρὰ στὸ καὶ ἐκεῖνο ποῦ μᾶς δίνει μιὰ ἀκέρια ἐπιστήμη συντροφιασμένη ἀπὸ τὴν πιὸ λαμπερόχρωμη ποίησι. Ὅμως ὁ Κονεμένος εἶν' ἕνας πρόδρομος μεγαλοφυΐας. Καὶ γιὰ τοῦτο τὸν ξεχωρίζει, καθὼς τοῦ ἀξίζει, ὁ ἴδιος ὁ Ψυχάρης σὲ τοῦτες τὶς ἀξιοσημειώτες γραμμῆς, μέσα σὲ μιὰ του σημείωσι τοῦ δευτέρου τόμου τῶ «Ρόδων καὶ Μήλων». «Τὸ σύστημα τῆς μιᾶς γλώσσης βρῖσκεται, ποῦ νὰ πῆ κανεῖς, ἐφαρμοσμένο στὰ βιβλία τοῦ Κονεμένου πολὺ καλῆτερα καὶ πιὸ δυνατὰ παρὰ σὲ ἄλλο κανένα. Εἶναι μιᾶς γλώσσης, μὰ ἡ μισογλωσσία τοῦ εἶναι πιὸ μεθοδικὴ παρὰ στοὺς ἄλλους. Βάζει πλάγι πλάγι: δύο ἀντίθετες γραμματικῆς, μὰ τουλάχιστο μ' ἕνα σύστημα, μὲ μιὰ θέλησι... Σὰν πιάσι κανεῖς νὰ μελετήσῃ μὲ τὰ σωστά τοῦ τῆ μιᾶς γλώσσης, μὲ τὰ καλὰ, μὰ καὶ μὲ τὰ κακὰ τῆς, πουθενὰ δὲ θὰ τοῦ φανῆ πιὸ ἀξιομελέτητη παρὰ τοῦ Κονεμένου τὰ βιβλία. Πρέπει νὰ πῶ τὴν ἀμαρτίαν μου τώρα μονάχα, ὕστερις ἀπὸ τοῦ Krubacher τὸ ἀνάγνωσμα, πῆρα νὰ τὰ διαβάσω, καὶ χάρηκα βλέποντας ἄνθρωπο ποῦ ἔκαμε τόσα καὶ τόσα γιὰ τὴ δημοτικὴ, καὶ ποῦ, ἀκόμα καὶ ἐδὲ συμφωνοῦμε καθαφτὸ, ξέρει τί λέει. Λυποῦμαι μονάχα ποῦ ὁ σεβαστὸς καὶ ἀγαπητὸς μου κ. Κονεμένος δὲ μοιάζει νὰ μᾶς κατάλαβε πάντα... Μὰ τὸ πιὸ σπουδαῖο καὶ τὸ μόνον ποῦ ἔχουμε νὰ θυμηθῶμε εἶναι ποῦ ὁ Κονεμένος πολέμησε γιὰ τὴ δημοτικὴ καὶ τὴν ἀγάπησε».

*

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς ὁ Κονεμένος, ἐνῶ ἀνήκει στὴν εὐεργετικὴ Σχολὴ τῶν Κερκυραίων, ποῦ ἀνάμεσα τοῦ Βηλαρά καὶ τοῦ Ψυχάρη, καὶ μέσα στὴ γλωσσικὴ σύγχισι καὶ στὸν ἀκράτητο λογιωτατισμὸ, κράτησε μόνη τὴν ἀγνή παράδοσι τῆς ζωντανῆς γλώσσης, διαφέρει ἀρκετὰ ἀπὸ τοὺς συντοπίτες

του. Στέκεται κάπως μακριὰ καὶ ἀπὸ τὸ λεπτό—καθὼς ὁ Κρουμπάχερ τὸν ὀνομάζει—Πολυλᾶ, τὸν ὑποκειμενικώτερο στὸ γλωσσικὸ ἀνακάτωμα, καὶ ἀπὸ τὸν ἀδρό κ' ἐπικρατικώτερο δημοτικιστὴ Θεοτόκη, καὶ ἀπὸ τὸ μετρημένο δημοτικισμὸ τοῦ Κκλοσγοῦρου μακριὰ· ὁ Κονεμένος βρίσκεται πιὸ κοντὰ στὸ Λασκαράτο τῆς Κεφαλλονίας. Στὴ «Διαθήκη» τοῦ ὀνομάζει τὸν ποιητὴ μὲ τὸ «Λιζουριῶ» καὶ τοῦ συνένττου στὴ «Γυναῖκα μου», τὸν πεζογράφου τῶν «Χαρακτήρων» καὶ τῶν «Μυστηρίων τῆς Κεφαλλονίας», τὸν ὀνομάζει «σύντροφο στὰ αἰσθήματα καὶ σὲ μερικές ἰδέες». Ὁ Κονεμένος εἶναι τῆς φυλῆς τοῦ Λασκαράτου, καὶ σὰ νὰ συνεχίσει τὸ ἔργον ἐκείνου πλεονεκτήτερα καὶ πιὸ καθαρισμένα. Κάποιος στοχαστικὸς εἶπε: «Ἐξω ἀπὸ τὴν ποίησι κ' ἐξω ἀπὸ τὴν εἰρωνείαν, τίποτα δὲν ἀξίζει». Ὁ Κονεμένος ἢ σφουρίζει τραγουδιὰ, ἢ μονάχα σφουρίζει... κοροϊδευτικὰ. Λιγοστὸ εἶναι τὸ τραγοῦδι τοῦ, καὶ περισσὸ τὸ σφουρίσμα τοῦ. Ἔχω μπροστὰ μου μιὰ δυσκολόβρετη συλλογὴ ποιημάτων τοῦ, τυπωμένων ἀνόνομα στὰ 1874. Δεύτερη διορθωμένη ἐκδοσι στίχων, γραμμένων ἀπὸ τὰ 1859 ὡς τὰ 1865. Σὰ νὰ εἶτανε μιὰ νεανικὴ μονάχα ἐξαψὴ κ' ἕνα περσοτικὸ σκέρτσον στὴ ζωὴ τοῦ τῆ τραγοῦδι. Ἐμπνέεται καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴς αἰώνιες κοινοτοπίες τῆς λυρικῆς Μούσας. Μᾶς ξεμυστηρεῖται τὴς ἀγάπες τοῦ καὶ τοὺς πόνους τοῦ, μᾶς μιλάει γιὰ τὰ συναπαντήματα καὶ τοὺς χαμούς· γιὰ τὴς γνωριμῆς καὶ τοὺς θάνατους, γιὰ τὰ μάτια καὶ τὴς πρωτομαγιῆς. Εἶναι τρυφερός, πονεμένος, πλατωνικός, δακροσταλάχτος. Κάποιοι στίχοι τοῦ, τρεμουλιαστοὶ σὰ δροσοσταλίδες στὴν ἄκρη ἀπόνα πρᾶσινο φυλλαράκι:

Τρέμει στὴν κλίνη σου—τὸ φυλαχτὸ,
τὸ φῶς τοῦ λύχνου σου—τρέμει καὶ αὐτὸ,
τρέμουν τὰ γόνατα,—τρέμ' ἡ καρδιά μου,
τρέμει σὲ χεῖλῃ μου—τὸ φίλημά μου.

Κι ἀν εἶναι καὶ ὄνειρο,—καὶ τί πειράζει;
Γλυκὸ εἶναι ὄνειρο—καὶ ἀλήθεια μοιάζει.
Τρέμουν τὰ γόνατα—τρέμ' ἡ καρδιά μου,
καὶ ἄς εἶναι καὶ ὄνειρο τὸ φίλημά μου.

Καὶ οἱ ἄλλοι ἀπὸ «Τὸ θάνατο τῆς ἀγαπημένης σου»,

Τὰ μάτια ἀπάνου ἐσῆμωσες,
Ἐσῆμωσες τὰ χεῖρα,
Ὁ ἥλιος θολὸς ἐπρόβαλε
Γιὰ σένα ἕνα ταχύ·

ΨΥΧΑΡΗΣ

Η ΑΡΡΩΣΤΗ ΔΟΥΛΑ *

Νόμιζε ὁ Ἀντρέας πῶς θὰ τὴ διασκεδάσει λέγοντάς τῆς κ' ἕνα λόγον νὰ γελάσῃ. Μὰ τὴν κούραζε τρομερὰ ὡς καὶ τὸ γαργάλισμα ἐκεῖνο ποῦ γίνεταί μέσα μᾶς σὰν πᾶσι τὸ γέλιο νάνεβῃ στὰ χεῖλιά μας. Καὶ τόσο λιγνὴ ποῦ κατανοῦσε διάφανη. Ἀδύναμη ὅσο φανταζόσαι. Ἰσα μὲ τὴν πέμτη, ὀχτώ, ἢ μόνη τῆς θροφῆς, λαφρὰ σαμπάνια, σαμπάνια ἐννοεῖται ἀνακατεμένη μὲ νερὸ περίσσιο, πάχος, κάπου κάπου μιὰ χουλιαρὰ καρὸς σ' ἕνα ποτήρι κρύο νερό. Τῆς τὰ δίνανε γιὰ νὰ βασταχτῆ ὅπως ὅπως νὰ φάῃ καθαφτὸ, νὰ μασήσῃ, δὲν τῆς φέρνανε τίποτα· καμιά στερεὴ τροφὴ νὰ πίνῃ μονάχα, καὶ συνογύρεβε. Ἀξάφνα, τὴν παρασκευῆ, ἐννιά, γύρεψε καὶ φαγί, φαγί νὰ φάῃ. Φοβήθηκε ὁ Ἀντρέας. Πάρα πολὺ νωρὶς· δὲ θὰ τὴν ἀρέσῃ βέβαια ὁ για-

τρός. Μὰ ὁ γιατρός εἶχε δικὴ του γιατρικὴ.
—«Μπράβο! Νὰ τῆς φέρουνε, ἀφοῦ γυρέβει. Καλὸ σημάδι!»

Παρακάλεσε κρυφὰ ὁ Ἀντρέας τὴ νοσοκόμα, τὴ Βιχτώρια, νὰρχισῃ ἀγάλια ἀγάλια, ἕνα πιατάκι μικρὸ μικρὸ νὰ τῆς δίνῃ, ποῦ νὰ τσιμπήσῃ, καὶ τέλειωσι. Τάξανε λοιπὸν τῆς Κατινούλας πῶς τάπογεμα θὰ τῆς φτειασοῦνε μιὰ κρέμα. Φιντάσου! Ἰσχυρὴ μέσα καὶ καφέ, γιὰ τὸ γούστο. Πρόσμενε, πρόσμενε ἡ Κατινούλα. Πότε θὰ ὀτάσῃ; Στὴν κάμερῃ τῆς, ἀπὸ τὸ μεσημέρι, καθότανε στὴν πολθρόνα κ' ἐπλεκε μιὰ μεσόκοπη γυναῖκα, γριούτσικη καὶ χοντρή, ποῦ τὴν πρόσσεχε ὅταν ἔλειπε ἡ Βιχτώρια, εἶδος παρανοσοκόμα. Εἶτανε καὶ ὁ Ἀντρέας στὴν κάμαρα, ἐκεῖνὴ τὴν ὥρα. Ἡ Κατινούλα ἔαπλωμένη πάντα καὶ τὸ χαμῆγελὸ τῆς μιὰ γλύκα, σὰ νὰ θεωροῦσε ἀγγέλους στὸ ταβάνι. Ἄνευρόπλεκε δυνατὰ, γιὰ τὴν τώρα μπορούσε νὰ πῆ δυὸ λόγια χωρὶς κόπο, ἀρκεῖ νὰ μὴ λαλοῦσε μὲ συνέχεια, ἀνευρόπλεκε καὶ ἀναστένανε, λὲς νῆλιωνε ἡ καρδιά τῆς.

—«Ἄχ! περίφημη, περίφημη θᾶναι ἡ κρέμα!»

—«Περίφημη!», τῆς ἀποκρίθηκε ἡ γυναῖκα, καὶ ἔξαντίασε μάνι μάνι τὴ δουλειὰ τῆς, νὰ μὴν ἀνοίξουνε κουβέντα. Ὁ Ἀντρέας, τὴ φημερίδα τοῦ στὸ

χεῖρι, καὶ διάβαζε. Ἀκρῆ σιωπῆ.
Κατόπι ἀπὸ δέκα λεοτὰ, ἡ Κατινούλα·
—«Κυρία Σαβή!»—τόνομα τῆς παρανοσοκόμας.
—«Τί τρέχει;»
—«Ὁξυγῆ, λέει, καὶ καρὲ μέσα! Ὁχ! τί καλὸ ποῦ θᾶναι!»

Ποῖο; Μὰ νὰ ἡ κρέμα ποῦ τὴν ξεχάσανε στὸ μεταξύ κ' ἡ γριὰ καὶ ὁ Ἀντρέας, ποῦ δὲν τὴν ξεχιοῦσε, φίλε μου, ἡ Κατινούλα.

Ἡ ὥρα τέσσερις, τῆς φέρνουνε πιά καὶ τὴν κρέμα. Τὴ ρουφᾷ μπροστὰ σ' ὄλους ἄψε σβῆσε.

—«Ὁέλω καὶ ἄλλη!»

Κατανοῦσε κωμικὰ. Αἱ! τὸ σάββατο, κανένα ζουμάκι; Τί ζουμάκι; Καλέ, κρέας νὰ τῆς δώσουνε, λέει, πατάτες, ψάρι, νὰ τῆς δώσουνε ἀπὸ κείνα τὰ νόστιμα, τὰ ὀρεχτικά ποῦ καθὲ μέρα τὰ πηγαίνουνε μὲ τὸν ταβλὰ στοὺς ἀρρώστους καὶ ποῦ τὴ μεθᾷ ἡ μυρωδιὰ τοῦς.

—«Πεινώ!»

Σὰν πεινάς, παιδάκι μου, γιατρικὰ δὲ βρίσκεις ὄξω ἀπὸ τὸ μαγερεῖο. Ἀλήθεια, σὰν ἀρρώστια τὴν πλάκωσε ἡ πείνα. Ἔτσι περᾶσανε κ' οἱ ἑπτὰ σημαντικώτερες μέρες, ποῦ ἔλεγε ἡ Βιχτώρια. Δούλεβε μιὰ μορφὴ τὸ νεορὶ τῆς. Δούλεβε καλοῦτσικα

* Ἡ ἀρχὴ τοῦ στὸ 228 φύλλο.

Αδίκη μοίρα, αγάπη μου,
Ψηλά έβαλε τ'αστέρια
Χωρίς παρτίδα εύρέθηρες,
Χωρίς άπαντοχή.

Κι ανάμεσα στην έλεγειακή και στην ειδυλλιακή του ένθεση ξεμυτίζει, δειλότερα στην αρχή, τολμηρότερα ύστερα τ'ό επιγραμματικό κεντρί. Τ'ό πιο πολύστιχο ποίημα τ'ης συλλογής «Η παλιά μου αγάπη» είναι συνθεμένο μαζί από τρυφερό πάθος και, πιο πολύ, από σατυρική κακία. Από τ'α σημειώματα στο τέλος βλέπουμε πώς άδιαφορούσε για τ'ους στίχους του, δέν είχε και πολύ πίστη στην αξία τους — ή αλήθεια είναι πώς μεγάλη δέν είναι ή αξία τους — και σχεδόν τ'ους περιφρονούσε. Γνώρισμα, πού μάς θυμίζει, κι αυτό, τ'ό Λακκαράτο.

*

Η «Οικογένεια», μελέτη, καθώς τήν υποτίτλοφορεί, φάνηκε στην Κέρκυρα στά 1876. Μέσα στά έν.κ κεφάλια τ'ων 68 σελίδων τ'ης έβαλε ό φιλόσοφος συγγραφέας τ'ης όλο τ'ό νου του τ'όν άνεξάρτητο, όλη τ'ή γενναία του αισθαντικότητα. Κάποιες γραμμές τ'ης μελέτης αυτές τραβάνε ίσα με τ'ή λεπτή συγκίνηση τ'ου ποιητικού ρευμασμού : «Έκείνο πού κυρίως σχηματίζει και χαρακτηρίζει τήν ανθρώπινη ύπαρξη, εκείνο πού τήν εύγενίζει, πού τήν ύψώνει, είναι ή εύαισθησία και ή εύαισθησία εν' άχωριστη με τ'ή νοημοσύνη ή εύαισθησία δηλαδή έχει δική τ'ης νοημοσύνη, όπου δέν ήμπορεί να τήν έννοηση παρά ένας όπου να εν' εύαισθητος... Στόν άνθρωπο ή φύση έχει δώσει δύνάμεις εύγενικαίς όπου ή άνθρωπος πρέπει να ταις γυρέψη, να ταις κληιεργήσει, να ταις αναπτύξη. Ο άνθρωπος είναι τ'ό έντελέστερο πλάσμα, είναι ό βασιλέας άπάνου στον Πλανήτη του· ή άνθρωπος λοιπόν για κάτι άνώτερο πρέπει να επλάσθης, κάτι πρέπει να είναι. Σε μια παγκόσμια Συνέλευση δέν θα είχε τόχα δικαίωμα κι ό δικός μας Πλανήτης να φέρη εκεί τ'ό λιγώτερο λιγώτερο μια ψήφο; Σε μια παγκόσμια συνέλευση θα έσταλνε κι ό Πλανήτης μας τ'όν αντιπρόσωπό του, τ'όν καλύτερο πού να είχε, έναν άνθρωπο πού δικαιωματικώς και εν' ανάγκης θα έλάβαινε μια θέση στο πλευρό τ'ων άλλων αντιπροσώπων, ως ήταν και άγγελος όί άλλοι εκείνοι».

Τήν πιο διαλεχτή του ποίηση ό Κονεμένος φαίνεται πως τήν έβαλε στον πεζό λόγο του. Όμως ή «Μελέτη» κάθε άλλο είναι παρά τ'ό γέννημα έ-

νός ποιητικού δνειρου, κάθε άλλο παρά τ'ό παιγνίδι ένός περιγελαστή. Με μια συγκίνητη συγκρατητή κι άποσκεπασμένη κάτου από ένα δυνατό, μά ήτυχο και προ ύφος λόγου (όπως κρατάει άποσκεπασμένες και τίς πηγές τ'ης πολυποικιλής και στερεωμένης μόρφωσής του ό συγγραφέας τ'ης, τ'όπος αυτός για ναποφύγη κάθε τόνο διδαχτικό και κάθε πολυγνωσίας επίδειξη) ό Κονεμένος εξετάζει τ'α σχετικά τ'ό ένα με τ'ό άλλο ζητήματα τ'ου γάμου, τ'ου διαζύγιου, τ'ου έρωτα, τ'ων παιδιών, τ'ης οικογένειας και σοβαρά, και σ'α να λέγαμε άπρόσωπα, μά γενναία και τολμηρά και δίχως να επηρεαστή από τήν Πρόληψη, και δίχως να προσκυνήση τ'ή Συνήθεια, χτυπάει τ'ό σύστημα, και κοιτάει ναύρη έναν άλλο τρόπο πού να σβύνη πιο σοφά και πιο άκέρια τ'ή μεγάλη δίψα τ'ης κοινωνικής εύτυχίας, όσο κι αν ό τρόπος αυτός μπορεί να φανή παράξενος και σκανταλιάρης και — μήν τ'ό κρύβουμε — άνήθικος στά μάτια τ'ων ανθρώπων, και πιο πολύ τ'ων νοικοκυραίων, και τ'ων άλυσοδέτων, πού ή δέν έχουν ελεύθερη τ'ή γνώμη τους ή πού άλλοι στοχαζονται γι' αυτούς μια για πάντα. Ο Κονεμένος τραβάει πέρ' από τήν καθιερωμένη ήθικη, βλέπει προς μια ήθικη άπαράδεκτη, για μάς άκόμα, όμως ουσιαστικώτερα και σ'αν ένας πυροσβέστης, πού πολεμώντας να γλυτώση από τ'ή φωτιά σπίτια παρέκει άπειραχα άκόμα και ζωές ανθρώπων, δε θα δισταζε να γκρεμίση με τ'ό τσεκούρι του τ'όλους τετράπληους μπροστά του και να συντρίψη πολύτιμα έπιπλα, έτσι κι αυτός γκρεμίζει και συντρίβει τ'α ήθικα έιδωλα, βλέποντας προς έναν άπόμακρο άκόμα γλυτωμό φερμένο από μίαν άνώτερη ήθικοποίηση. Και καθώς και στην «Οικογένεια» και σ' ένκ σύντομο έργο του «Η Κίνα και ή προσηλυτισμός», ό Κονεμένος δείχνεται πώς θα ήταν άξιος νάμνη, αν οι περιστάσεις κι ή κόσμος γύρω του τότε βοηθούσανε, νάμνη στο χορό τ'ων άνυπόταχτων κ' επαναστατικών φιλόσοφων στο χορό πού κορυφαίοι του λαμπυρίζουν άνθρωποι σαν τ'ό Νίτσε, και σαν τ'ό γάλλο Λουδοβίκο Μανάρ. Ο Κρουμπάχερ θαυμάζει πώς ό Κονεμένος μπήκε στην ουσία τ'ης γλωσσικής ιδέας, μόνο με τ'ό γερό του νου και με τ'ό φυσικό του αισθημα, χωρίς καμιά γλωσσολογική μόρφωση. Τήν ύγεια τ'ου νου του και τ'ό βάθος τ'ης φυσικής εύαισθησίας του πρέπει κανείς να τ'ή θαυμάση και σ'έλλα τ'α ζητήματα πού βάλθηκαν να εξετάση, έξόν από τ'ό γλωσσικό.

Μέσα στη «Διαθήκη» του συμπλέκονται ό Λουκιανός κι ό Διογένης, ξεμυτίζουν ό Ρουσσώ και ό Σούιφτ, ό Κονεμένος, ό γέρος πιά Κονεμένος — γεννήθηκε στά 1832 κ' ή Διαθήκη φάνηκε στά 1901 — ό ζουρλός Κονεμένος, καθώς αυτός τ'ό μολογέ πώς όί άλλοι τότε λέν, ό βουβλισμένος Κονεμένος — καθώς τ'ό μαρτυρεί κι ό Πασχιάνης, — δίνει δρόμο ελεύθερα στην παραξενιάρια φαντασία του. Μέσα από τ'ό φτωχικό και με επαρχιώτικη άφιλοκαλία τυπωμένο βιβλιαράκι τί πλούτος σμμορσιικός, και πώς τ'ό σπέρτο τ'ου πικρόγλυκου λικεριού πού μάς κερνάει, μάς γκραλλίζει και μάς εύχαριστεί! Κάθε λογής ζητήματα και κάθε λογής πράγματα και κάθε λογής πρόσωπα, περνοδιαβαίνουνε μέσα στη «Διαθήκη». Τ'α ζητήματα κάποτε παίρνουν πρωτόφαντο χρώμα, τ'α πράγματα ζωντανεύουνε στο χαρτί, τ'α πρόσωπα είναι σκίτσα, βιαστικά, μά επιτήδεια τραβημένα από χέρι τεχνίτη. Και κάτου απ' όλα τ'αυτά ένκς άνθρωπος πολυτάραχος με έγνοιες και με φιλονικίες, γιομάτος από μια ζωή πολυγνώστρα και ξεχωριστή, μά πάντα μένοντας στο περιθώριο τ'ης ζωής. Κάποτε και πότε μια πολυλογία πού θυμίζει τ'ό γέροντα, και τ'όν πεισματάρη, και τ'όν άνοικονόμητο. Μά πάντα ό Κονεμένος, ό κάτου από τήν παραξενιά τ'ου τρόπου του και με όλη τ'ή νοσηρήν ύπερευαισθησία του, και κ' μια φορά, κι από τήν άφορμήν ίσα ίσα τ'ης νοσηρής ύπερευαισθησίας του, πάντα σχεδόν θησαυροφύλακας τ'ου όρθου λόγου και τ'ου ώραιου λόγου με τήν περηράνια και με τήν καταφρόνηση τ'ου δημιουργού καλλιτέχνη αγνάγνια από τ'α κοπάδια τ'ων άγονων και τ'ων φρόνιμων πού ή τιμημένη, κανονισμένη και τετράπαχη ζωή τους δε βαρύνει όσο βαρύνει μιας ώρας σκέψη από τ'ή ζήση τ'ου στοχαστικού.

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΣΤΟ ΘΕΟ

Στη νεκρική τ'ή σιωπή πού αφήνει τ'ονόμ' σου, σδυμένο από τ'α χείλια μου, μά στην καρδιά γινωστό, σαν παιδικίσσιον έρωτα σ'ών γερατιών τ'ή στήχη, τ'ήν πρώτη σου συγκίνηση πολλές φορές ποδώ.

Έσύ, μέσ' σ'ών αίωνων μας τις νύχτες τ'ροβαδούρος, τόνισες στο λαούτο σου πρηγοριές ζωής, κι αν ή λατρεία σου έσθηνεν, εκείνη ή σερνίδα, μένει δνειρο άλησμόνητο σ' όποις καρδιά πονει'.

PENSIEROSO

και ή δίψα, ώστε μήτε λόγος για τ'ό κόσμιο τ'ου νερού. Η πείνα τ'ης πιά, στην Κλινική δέν είδανε τ'ό ταιρι τ'ης ώς τ'α τότες. Ένα μήνα και πέντε μέρες πού κάθησε, τί δέν έτρωγε; Κι όλο άνυπομονούσε, από τ'ό πρωί στο μεσημέρι, από τ'ό μεσημέρι στις τέσσερις, δηλαδή στο δειλινό, από τις τέσσερις στις έφτά. Τέλειωνε και πεινούσε άκόμα. Έρχότανε ή γιατρός, τ'ης τσιμπούσε τ'α μαγκιλά, τ'α μπράτσα, τις γάμπες, τ'ης τ'α τσιμπούσε δυνατό, να καταλάβη μαθές τί πάχος είτανε άπότ'ό, πούσωμα φέρτικο ή γερό πάχος, γιατί πάχαινε έλαένα. Γερό είτανε και χειρότανε ό κ. Σεβίλας.

— «Τ'ό φαγι, βλέπετε πως δέν πρέπει κανείς πάντ'α να τ'ό φοβάται, παρατηρούσε τ'ού Αντρέα. Συφέρνει, συφέρνει πολύ!»

Τ'ό συφέρνει έμοιαζε ναναί τ'ό βαγγέλιο τ'ου Σεβίλα. Καλός ή χριστιανός και τί να κάμης; Άγαπούσε τ'ήν Κατινούλα, διασκεδάζε κιόλας μαζί τ'ης. Τ'ού έραζε κάποιον ύφους έδωλο και ζέθαβ'ό πού είχε, καθαρισμό κι άνόθετο σαν τ'ό κουσταλλι. «Ότι πού ένοιγε τ'ήν πόρτα τ'ης καμινά τ'ης τ'ό πρωί για τ'ό δέσιμο τ'ης πληγής, ή γιατρός γελούσε τ'ό ήξερε πως κάτι παλιέ θάκουση, πού θα γελάση. Γελούσε τώρα και ή Κατινούλα, χωρίς να τ'ήν πειράζει. Γε-

λούτε με τ'όν τρόπο πού έλεγε ή κ. Σεβίλας κάθε φορά στο άλλαξοδέσιμο άπάνου»

— «Τί όμορφη, μά τί όμορφη πληγή! Δέν μπορούσε να βασταχτή, καμάρωνε ή ίδιος τ'ήν πληγή πού τ'ης άνοιζε τόσο πιδέξια και πού φαίνότανε μόλις. Είχε δικιο να καμαρώνη ή γιατρός· πληγή δέν άνοιζε, άνοιζε ζωή».

— «Μά ή πληγή μου, γιατρέ, ή όμορφη πότε θα κλείση; Έγώ θέλω να τρέξω στους δρόμους. Θέλω και να φύγω. Κοστίζει έδω».

— «Μή σέ μέλη, θα γίνη γλήγορα και τ'ούτο. Έσένα, τ'ό στομάχι σου θα σέ σώση».

Τ'ό πρώτο σήμαμά τ'ης και τ'α πρώτα τ'ης τ'α βήματα, στην κάμαρα έννοείται, δέν τ'ης πετύχανε ώςτόσο σαν τ'ήν όρεξή τ'ης, γιατί θάρύωσε ή άγαθή μας ή Κατινούλα πώς τ'ης είτανε όλα βολετα, έσκυψε κάτι να μαζώξη χαμου, και λιγοθύμησε. Αφ'ό δέν τ'ό είδε ή Αντρέας. Φεδράτος από τ'ήν παρακαθή, δεκατοίς τ'ου Σταβρού. Οι έννια μέρες πού έμεινε στο Μπ..., μ' όλα τ'α βάσανα κι όλη τ'ήν παροχάλη, επειδή άκόμη και σαν έφυγε, άναζώνωε μόλις ή Κατινούλα, οι έννια μέρες τ'ης Κλινικής σταθήκανε για τ'όν Αντρέα χαρισάμενες μέρες. Τ'α βάσανα ίσια ίσια κ' οι παραζάλες μπορεί να σου

τονέ γλυκαίνανε τ'όν καιρό εκείνο. Ένοιωθε πως ζούσε έξω από τ'α βιβλία του, πως γινότανε άνθρωπος. Άθρωπος ζωντανός. Τί περίεργο. Ένοιωθε πως καταλάβαινε τώρα και τ'ό Σοφοκλή. Άθρωπος, άνθρωπος κι ό ποιητής του, άνθρωπος πού τίποτις άνθρωπος δέν τ'ό περνούσε για ξένο, άνθρωπος πού ένα ένα π'ρε όλα τ'αθρώπινα τ'α πάθη να σου τ'αναλύση, λοιπόν και πρώτα πρώτα ή ίδιος να τ'α συνισταθή, άνθρωπος πού τ'όν άνθρωπο άγάπησε, πού τ'όν άνθρωπο σου ψυχολόγησε παντού και στις τραγωδίες πού διατηρήσαμε και στις τραγωδίες πού πήγανε χαμένες και πού από έναν τίτλο, από ένα στίχο, από μια ύπόθεση βλέπουμε τ'ήν πανάθρωπη καρδιά του.

Συλλογίστηκε λοιπόν ή Αντρέας, όσο είτανε άκόμη στο Μπ..., να ζεσηκώση και στις έφτά τραγωδίες και στασπεσάσματα κάθε λέξη πού σηκίανει πάνω, χαρά ή άγκρη, να στήση πίνακα, να συγκρίνη τί Σοφοκλή με τ'ους συνκαιοίτες του. Τ'ήν πέμπτη, όχομ τ'ου Σταβρού, σ' ένκ μαγαζί, δίπλα στο δρόμο πού καθότανε, άγόρασε και χάρτινα πλακάκια, καιτι καρτονάκια χοντρούλα, για να τ'α ξεχωρίξη έφοκολα τ'ό χέρι και να σημειώνη από μια λέξη στο καθένα με τ'ήν παραπομπή τ'ης. Άρχισε τ'όν πίνακα, τ'ήν παρακαθή, έννια. Πλήγορις άγ-